

Dávid Ferenc és kora.

Irta : Dr. Borbély István.

(Folytatás.)

„Én bizonyos vagyok, hogy az igazságnak utában vagyok“ — ezzel az ép oly öntudatos, mint merész kijelentéssel kezdődik fönséges tragédiája. „Az igazságnak reguláját követvén, a szentírásnak folyásával támasztom minden magyarázatomat“¹ — folytatja. Mi az a szentírás? „Kezdetben az evangéliom léleknek általa íratott a híveknek szívekbe. Az után pedig, mikor az embereknek hálaadatlanságokért az Isten a lelket el akarná venni, hártára és papirosra íratatá, hogy az Antikrisztus Pápa és a több hamis tanítók az igazságnak útjáról a választottakat el ne vihetnék“.² „Mikor az emberek szabadságot vettek önmaguknak egyik testamentumból a másikba való menetelre: szabad volt ottan egyiket a másikba változtatni és az újtestamentumnak rendelését az óra fordítani, Krisztust Mózzessé és Mózeszt Krisztussá tenni; és végezetre oda jutott a dolog, hogy e két testamentumbeli bizonyságoknak össze-zavarása sem Krisztus értelmével, sem Mózesével együtt nem járt“.³ Ezért, „ha az Istennek igazságát meg akarják érteni, szükség megválasztanunk a betűt a lelki értelemtől, az árnyékot a testtől, a sötétséget a világosságtól, mely a két testamentumnak különbségében mutatatik meg“.⁴ „Az én istenem énnekem bizonyságom, hogy ezt az igazságot nem Alkoranumból, sem a Thalmudból, sem Servetusból, hanem az élő Istennek ígéből tanultam, tanítottam és tanítok“.⁵

Mi ez az igazság?

¹ Dávid F.: Az egy ő magától való, stb. a i i j. ² Az egy ő magától való, stb.: H i i j. ³ i. m. G i j. ⁴ i. m. C i j. ⁵ i. m. b és Az egy atya Istennek, H h h i j.

Istenről azt vallja, hogy „az egy ő magától való Isten, ő magától jó, bölcs, mindenható és öröktől fogva való, kezdet nélkül és végnélkül való; egyedül halhatatlan, kit az emberek közül nem látott senki: ⁶ tiszta, merő csak egy lélek“. ⁷ „A hívekben lakik az Isten“. ⁸ Isten legfőbb cselekedete a teremtés. „Az első teremtésben Ádám mondatik első atyának, ki által minden egyéb emberek e testi és első életre születtenek“. ⁹ „Az újtestamentumban az új teremtést, melyet második teremtésnek hívnak, az apostolok az Úr Krisztusra magyarázzák, melyben az Isten a Krisztus által megújította e világot és megbékéltette az embereket önmagához és az örök életre megújította az újonnan születésnek általa“. ¹⁰

Krisztusról. Dávid Ferenc pontosan megjelöli, kit kell ez elnevezésen ismernünk, amidőn azt tanítja: „Jézust az Isten Krisztussá és urrá tette“. ¹¹ Jézus „asszonyi állattól születteték e világra, tehát ember“. ¹² „Ennek a nazareti Jézusnak adta az egy Isten a bölcseségnek és erősségnek, avagy mindenhatóságnak lelkét, kiről a próféták jövendöltenek, ez az a lélek, az Istenségnek teljes volta, mely lakik a Krisztusban“. ¹³ „Krisztusnak Istensége, tisztessége és dicsősége az Atya Istentől vagyon. És valamikor ezt valljuk, — az Atya Istent tiszteljük, mert aki a fiut nem tiszteli eképpen, az az Atyát sem tiszteli. Ez az *egyenlő tisztelet*, melylyel az Atya akarja, hogy a fiú tiszteltessék“. ¹⁴ „Az őtestamentumban ez az egy és ő magától való Isten nem nevezetik a mi urunk Jézus Krisztus atyjának, mert akkoron Jézus még nem született volt meg“. ¹⁵ „Az újtestamentumban, midőn immár szűz Máriától a názáretbeli Jézus megszületett volna és benne minden isteni ígéretek megtökéltek volna, akkoron megjelenté magát az egy ő magától való felséges Isten“. ¹⁶ Ebben a „Krisztusban létesült a második teremtés“, ¹⁷ hogy „mi emberek ő általa az Istennek ábrázatja, képe és formája lehetnénk, melyet mi az első teremtésben elvesztettünk vala“. ¹⁷ A trinitáriusok azt tanították, hogy „Krisztus öröktől fogva azon Isten, ki az Atya, az egy isteni természetért; más pedig a különböző tulajdonságért avagy személyért“. ¹⁸ Ezzel szemben Dávid Ferenc azt vallotta, hogy Krisztus nem volt öröktől való, hanem „volt ő

⁶ Az egy ő magától való, : 24 l. ⁷ i. m. i. h. ⁸ Az egy atya Istennek 90 l. ⁹ Az egy ő magától való, 39 l. ¹⁰ i. m. C i i j. ¹¹ Az egy ő magától, stb. 30 l. ¹² i. m. D i i j. ¹³ i. m. 31 l. ¹⁴ Az egy atya Istennek, R r i j. ¹⁵ Az egy ő magától való. A i j. ¹⁶ i. m. A i i j. ¹⁷ Az egy atya Istennek, R r. ¹⁸ i. m. Y y.

neki kezdete az utolsó időben“: ¹⁹ „fogantatott, született, nevedekett mind időben, mind bölcsességben nemcsak az emberek előtt, hanem az Isten előtt is; annak felette evett, idestova járt, megfáradt, félté és rettegte a halált; könyörgött az Istennek; meghalt, feltámadott és felment a mennyekbe az ő Atyjának jobbára“. ²⁰ Krisztus e földön csak ember volt, nem egyszermind Isten is, „mert e kettő ellenkezik: természet szerint való Isten lenni öröktől fogván és üdő szerint megkenetni“. ²¹ Hanem igen is a halálban „önnön magát megüresítette, testté lévén és az isteni ábrázatot levétvén, az embereknek hasonlatosságokban találtatott meg“. ²²

„Isten azért adta minékünk a Krisztust, hogy ő általa üdvözüljünk és az örök életet vegyük“. ²² E hivatását tanításaival teljesítette, „miérthogy pedig prédikátor volt és tanított, azért Logosnak avagy igének neveztetett“. ²³

Az Istenről és Jézus Krisztusról való tanítások alkották Dávid Ferenc egyéni hitvallását, főképen ez utóbbi, melyről fennen hirdette: „Az Isten fiáról, a mi urunk Jézus Krisztusról vettetett fundamentumon állunk és azon akarunk állhatatosan megmaradni“. (Dávid F.: Az egy ő magától való, stb.: C lap.)

Két dolog nem tetszett e mondatokból Blandratának. Az egyik az, hogy Dávid az ő keresztény hitét kizárólag az újtestamentumra alapította, holott régebben elismerte az őtestamentum bizonyító tekintélyét is. A másik Krisztus segítségül nem hívásának dogmája volt. Dávid ugyanis kijelentette, hogy „Szent Pál nem elegyíti az Isten fiát, az ember Jézus Krisztust az Istennel, hanem a két pártot, melyek ellenségesek egymással, kétfelé állatta: az egy Istent egyfelől, az emberi nemzetet másfelől. Azok közikbe állatta immár a közbenjárót, a Jézus Krisztust“. (Dávid F.: Az egy ő magától való, stb. D i i j.) Következőleg — hiszen emlékezünk reá, hogy a reformáció korának egész theológiája, tehát Dávid fejtegetése is a bűn és annak megbocsátásáról való elmélekedésből sarjazott — a helyes sor ez: Isten, Krisztus, ember. Fönnebb az volt mondva, hogy a második teremtéssel kapcsolatban Krisztus nem tett egyebet, mint bűnbánatra serkentette a bűnös emberiséget s miután eképen megtérésre intett, megtanított szeretettel fordulni a bűnöket kegyelmesen megbocsátó Istenhez. A lényeg itt az, hogy a bűnös ember

¹⁹ Az egy ő magától való. B i j. ²⁰ i. m. B i j. ²¹ i. m. 32 l. ²² i. m. D.² ²³ i. m. D.

Krisztus ösztönzésére megbánja bűneit s bocsánatért esedez. Már most a következő feladatot kétféleképpen lehet formulázni. Vagy eként: a bűnös embernek első kötelessége Krisztust segítségül hívni a töredelem előkészítéséhez. Azonban ez a megfogalmazás hibás, mert a rendet zavarja. Krisztus cselekedete arra irányul, hogy töredelemre birjon minket Ámde — úgy-e bár ha mi már annyira jutottunk, hogy bűneink tudatában Krisztus közbenjárásáért akarunk esedezni, — immár el kellett jutnunk a töredelmességhez. A továbbiakban Krisztusnak semmi szerepe nincsen. Isten minden őszintén hozzáfolyamodó léleknek az illető lélek nemes elhatározásáért bocsátja meg bűneit; és főképen Isten bocsátja meg az emberek bűneit, nem Krisztus. Tehát a mondott feladat nincs helyesen fogalmazva. Ellenben így már helyes: a bűnössége tudatára ébredt embernek Isten szerető kegyelmét kell segítségül hívnia.

És itt újra fölvetjük a kérdést, a mi Luthert, Melanchtont, Zwinglit, Kálvint s a XVI. század összes theologusait annyira aggasztotta: mi lesz ilyen körülmények között Krisztusból? Dávid Ferenc azt válaszolta: „Logos“, vagyis ige, isteni beszéd, tehát olyan intő szózat, mely a bűnös embert töredelmességre birja. Szükség, hogy mindig épen ez a Krisztus járjon közbe az emberek megtérésénél, a ki a keresztény időszaítás kezdetekor élt? Nem. Ha valaki azt a célt szolgálja, a mit Krisztus, hát akkor az Krisztusi célt szolgál; Krisztusi munkát végez. Honnan lehet megtudni, hogy hogy mi volt ez a cél és ez a munka? Az új testamentumból, a hol Krisztus élettörténete van megírva.

Blandrata nagyon alkalmasnak találta Dávidnak e tanításait az ő tekintélyének megrontására s viszont saját hatalmának növelésére. Célját főként az a nagyarányu mozgalom segítette elő s juttatta díadalra, mely Békés Gáspár és a testamentumos urak körül keletkezett. E mozgalmak annyira szorosán összefüggnek Dávid egyéni sorsával s az unitárius egyház történetével, hogy tüzetes jsmérésük nélkülözhetetlen.

A midőn Báthory fejedelemmé választását elfogadta, nemcsak János Zsigmond végrendelete megtartására kötelezte magát, de arra is, hogy Miksa alattvalója lesz s „ha öfelsége kívánja, vajdaságát a várakkal egyetemben tüstént kibocsátja kezéből.“¹ Fogadalmi a

¹ A közállapotok vázolásánál az Erdélyi orsz. gyül. Emlékek II. és III kötetében található fejtegetéseket (Szilágyi Sándortól) tartottam szem előtt.

portának tudta és beleegyezése nélkül valának ígérve. E két arcu helyzetet az a körülmény juttatta dülőre, hogy Báthory saját fejedelemségét be akarta jelenteni a külföldi uralkodóknak. Kérdés, minő címmel tegye ezt? Nem kevésbé vala ingerlő a várak és erődítmények dolga. A porta ezek átvételét sürgette; a császár viszont azt kívánta, hogy bizonytalan ideig maradjanak jelenlegi birtokosaik kezében. A szultán csausza ura kívánságának végrehajtását akarta ellenőrizni s ezért a fejedelem udvarában tartózkodott Báthory egyebet sem tehetett, mint gyors levéllel kedvező határozásra kérte Miksát. „Miksa előtt csak két lehetőség volt: vagy megtagadni a várak kiadását s ezzel török háborút vonni a nyakába; vagy beleegyezni azok kibocsátásába s a jövődőtől várni a speyeri pontokon esett csorbák kiegyenlítését. Ez utóbbit választá: oly módon, hogy amennyiben az idők és viszonyok minden más expedienst lehetetlenné tesznek, belenyugszik az elkerülhetetlenbe, de fentartja és felhasználja a rája támaszkodó testamentumos urak törekvéseit és köztük főként Békést — kivel, ki által és kiért előbb-utóbb leszoríthatni hitte Báthoryt.“ Így esett, hogy Békés reményei szorosan hozzáfűződtek a császár igényeihez. A várak átadása az egy Huszt kivételével, megtörtént. E hely egyik legfontosabb pozíciója vala Erdélynek, érthető hát, hogy Miksa jövődöbeli céljainak érdekében ragaszkodott hozzá. Báthory most geniális ötlettel igyekezett megkerülni e vészes helyzetet. Úgy gondolta, hogy ha a testamentumos urakat törvényes uton egyenként lehetetlenné teszi, ezzel megtöri Miksa merev oppositíóját is. A sort Csákyyn kezdte, ki János Zsigmond halálától az ő megválasztatásáig Erdély kincstárnoka volt. Felszólítá, nyilvánosan számolna el ez idei kiadásairól, mit, noha már többször megígért, még mindig elfeledett megtenni. Mikor pedig a kór gyötörte öreg főúr 1572 elején elköltözött ez árnyékvilágból, kívánságát Hagymássy Kristófra terjeszté ki. A testamentumosoknak érezniök kellett, hogy kelepcebe jutottak s csak Miksa gyors interventioja segíthet rajtuk. Szorult helyzetüket a törökök lepantói veresége némileg földerítvén, Békés ismételen felszólítá a császárt Báthory megbuktatására. A császár azt izente, maradjon Békés nyugodtan, mert „nem hagyják moházni dolgait“. A testamentumosoknak rezgelődését a fejedelem sem nézte tétlenül és — Hagymássy már perben lévén — Majláth Margittal visszakövetelte Békéstől Fogaras várát, mely a trónkövetelőnek főereje vala. Hogy azonban más oldalról is meg legyen támadva, látszólag ide nem

tartozó végzést hozatott 1572 május 25-én Tordán: „A mi a religio dolgát nézi, a minemű végezés a meghalt fejedelem idejében volt; azon állapotban és erejében maradjon; hol pedig valakik e végzés kívül a religióban valamint innoválnának, a mint önagsága előnkbe adja, hogy affélék volnának, ő nagysága Dávid Ferencet és a superintendenst (Alesiust) hivassa hozzá, értse meg tőlök, ha efféle innovátorok különb vallásban vannak az ő vallásoktól, kiben voltak a megholt urunk idejében; ha különb és új dolognak vallásában találtak, ő nagysága excommunicaltassa, mely excommunicatióval ha ők nem gondolnak, ő nagyságának autoritása legyen efféléknek megbüntetésére az ő érdekem szerint.“ Két körülmény kapcsolja e végzést a Békés-Dávid párthoz. Egyik az a kerülő módszer, melynek első megnyilatkozását szintén Báthorytól János Zsigmond uralkodásának legvégén láttuk; másik Blandratának egyéni céljai. Békés ugyan mint már sokszor, ezúttal is csalódott ura pártfogásában, sőt nov. 15-én egyenesen azt az utasítást kapta Bécsből, hogy „ha lehet, vesse ki szívéből a haragot és gyűlöletet a vajda iránt“; azonban Dávid veszére Blandrata céljai hatalmas lépéssel közeledtek megvalósításukhoz. Az 1573. jan. 1—6-ki országgyűlés elhatározta: „Az innovátorok felől végeztetett, hogy az előbbi articulus tartassék meg, hogy affélék a két superintendens előtt több tudós személyeket is melléjek vévén, ha szükséges lenne, meg examináltassanak és ha mindeniktől különbözni találtak és dogmájukat pertinaciter defendálják, excommunicaltassanak és urunktól proscribáltassanak, kivél ha nem gondolnak, autoritása legyen ő nagyságának vagy fogsággal, vagy halállal, avagy egyéb poenával az ő káromlásokat érdeme szerint megbüntetni. Ha ki pedig urak, nemesek vagy városok közül affélének pártját fogná, vagy oltalmazná urunk ellen, az olyat az director causarum ráhívassa és minden octava kívül iure fisci törvény szerint procedálhasson ellene; akik pedig proscriptusok, azokat kergesse mindenütt“. Dávid s Békés jövőjének kétségbeejtő perspectivája tárul elénk e végzésből.

A nagy csapásokat apró ingerlések egészítették ki s ilyenben főként Dávid Ferencnek volt része. Előbb iskoláját támadták meg azzal, hogy a tanítók fizetését csupán a befolyó tandíjra redukálták s ebben is azzal a megszorítással, hogy az abc-tanuló iskolások 25, az olvasnitudók 50, a felsőbbosztályosok 1 frt díjat fizessenek. E végzés volt okozója annak, hogy Palaeologus Jakab állását elhagyva, Kolozsvárról Krakkóba távozott. Mikor aztán a városi

tanács belátta, hogy emberségesebb honorárium is alig elég a megélhetésre, a fizetést 1574. jan. 27-én visszaállította a régi 100 forintra. E rendelet Palaeologust is visszatérítette Dávid környezetébe. Budzinski levele igazolja, hogy március 17-én már tanít. Majd magának Dávidnak a fizetését támadták meg s három évi huza-vona után is csak 100 frtban, 2 hordó borban és 16 véka búzában állapodtak meg. Ezekhez járult a fejedelem személyes gyűlöletének gyakori megnyilatkozása. Emlékeink ránk hagyták, hogy Báthory maga elé hivatván Dávidot, kihallgatását e szavakkal végezte: „Rövid időn végbe viszem — ha Isten is úgy akarja — hogy szarvaid letörjenek!“ Meg is kísérelte fenyegetésének bevalóságát. Kolozsvárról Gruz Péter, Márkus Antal és Gergely Antal folyamodtak a fejedelemhez, küldenc e kincses városba jezsuita papokat, mert a lakosság a mostani lelkészek tanításaival nincs megelégedve. Báthorynak kapóra jött a kérés: a tényállás iránt rögtön kérdést intézett a városi tanácshoz. Nagy csodálatára, egyben bosszúságára is, azt a választ kapta, hogy egy szó sem igaz belőle, mert Kolozsvár papjaival meg van elégedve.

(Folytatjuk.)

Vallási mozgalmak napjainkban.*

Irta: Ürmösy Miklós.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Mindenek előtt fogadják őszinte üdvözetemet mai összejevételünk alkalmából, mellyel idei felolvasó-estélyeink soroza'át megnyitjuk.

Nem tagadom, hogy bizonyos jubiiáris hangulatnak a hatása villan át lelkemen annak emlékezetére, hogy épp e helyen, az Urnak e felszentelt kis hajlékában tartottuk meg tíz évvel ezelőtt, a budapesti Dávid Ferenc egylet első ünnepélyes ülését, melynek díszét és fényét több angol hitrokonunk jelenléte is nagyban emelte.

Igaz, hogy tíz év az egyletek életében még nem valami nagy mult, de mégis egy vallásos alapon álló egyesületnél ez a körülmény, hogy ennyi időt már átélhetett, annak nemcsak életképességéről, de vallás-erkölcsi erejéről és súlyáról tesz bizonyosságot. S tanuságot tesz, tisztelt hölgyeim és uraim, első sorban is az önök lelkes szeretetéről, vallásos mély érzületéről s törhetlen kitartásukról, mellyel ez egyletet mindvégig szellemi és anyagi erejükkel támogatták.

Az elvetett kis mustár-mag, — ime szemünk láttára növekedett lombdús galyacskává s így nem csoda, ha mi látnoki sejtelmekkel eltelve hisszük és reméljük, hogy e kis csemete oly hatalmas törzsű fává fog egykoron erősödni, melynek élete bele fog nyulni az idők végtelenségébe, mert gyökérszáalai az emberi léleknek ama misztikus mélységeiből szívják tápláló erőiket, hol a mindenható Isten iránti tiszta hit honol! Mert mi hiszünk a hit fentartó, ős erejében, mint az élő Istenség bennünk lakozó s bennünk működő örök energiájában. S miért ne hinnénk benne? . . . Hiszen ha az

* Elnöki megnyitó a budapesti Dávid Ferenc-egyület 1911. nov. 18-án tartott ülésén.